

8

(3. snopič)
novo mesto
18. 12. 75

v tej številki
sodelujejo:

franc cankar
janez kolenc
jože dular
lado smrekar
ivan zoran
milan markelj
drago rustja
ivan škofljanec
avgust gregorčič
jovo grobovšek
andrej pavlovec
branka možkon
milka bobnar
bogo komelj

DOLENJSKI RAZGLEDI

TO ŠTEVILKO POSVEČAMO
100-LETNICI ROJSTVA
SLOVENSKEGA PISATELJA,
PESNIKA IN DRAMATIKA
IVANA CANKARJA (1876 -
1918)

TRDNA JE MOJA VERA, DA
NAPOČI ZARJA TISTEGA
DNE, KO NAŠA KULTURA
NE BO VEČ KRIZANTEMA
SIROMAKOVA, TEMVEČ BO-
GASTVO BOGATEGA. ŽE
SLUTIM ZARJO TISTEGA
DNE, SLUTI JO VSE MOJE
NAJGLOBLJE IN NAJČISTEJ-
ŠE HREPENENJE. NE, NE
HREPENENJE SAMOI MOJE
DELO JE SLUTNJA ZARJE,
VSAKA MOJA BESEDA IN
VSE MOJE ŽIVLJENJE. ŽE
SLIŠIM DLETO, KI KLEŠE
GRANITNI TEMELJ NOVI
ZGRADBI...
KADAR NAPOČI TISTI DAN,
BO PREROJENI NAROD PO-
BRAL IZ BLATA POHOJENO
UBOGO KRIZANTEMO, OČI-
STIL JO BO TER JO SHRA-
NIL S HVALEŽNIM SPOŠTO-
VANJEM, ZA SPOMIN NA
GRENKOLEPO PRETEK-
LOST.

ZBRAL, UREDIL IN OBLIKO-
VAL IVAN ZORAN

 137

IVAN CANKAR: BELA KRIZAN-
TEMA, 1910

franc cankar: spomini na bratranca

(ivan cankar
in njegova
sremska žlahta)

Ta zapis je vzet iz družinske kronike Franca Cankarja „Žlah-ta“, ki ji je priredil slikovno gradivo in napisal spremno besedo ter pojasnila France Dobrovoljc. — Založba Obzorja Maribor, 1971.

Moj oče Andrej Cankar, najmlajši brat Jožeta Cankarja, pisateljevega očeta, se je doma na Vrhniki izučil krojaške obrti, vendar mu tam ni bilo obstanka. Po avstrijski okupaciji Bosne in Hercegovine se je zasedel v Sremu, v mestecu Šidu, kjer se je 1885 oženil z Nemko Marijo Huberjevo, hčerko bogatega mesarja in posestnika. Z njeno doto je v Šidu odprl veliko krojaško delavnico, zraven pa še trgovino s konfekcijo. Vse to svoje lagodno življenje pa je zapravljal na lahko-miseln način, ko je sočasno s svakom in tastom v tridnevnem kartanju izgubil vse premoženje. Nato se je ubijal s krojaško obrtjo, sčasoma vse bolj izgubljal naročnike in končno zašel v hudo revščino. Doživel je podobno usodo kakor njegov brat Jože na Vrhniki. Kakor on in njegova družina se je tudi Andrej Cankar s svojimi neprestano selil iz stanovanja v stanovanje in postal nazadnje nekakšen cerkovnik v šidski katoliški cerkveni organizaciji. Ta v mestecu ni imela svoje cerkve, temveč samo zanemarjeno in napol porušeno poslopje ter leseno zvonico, v kateri je visel zvon. S tem zvonom je zvonil ob katoliških praznikih, pogrebih in mašah, ki so bile kar v rusinski uniatski cerkvi.

Kdo mi je povedal nekoč, v davnem času, v sanjah morda, da te ne ljubim, domovina? Takrat, ko sem klečal pred tabo, klonil glavo do tvojih prsi in jokati od sramu in od žalosti! Takrat, ko sem bil ob tvoje grudi z onemoglo pestjo, zato ker sem te preveč ljubil! Kdo mi je povedal, da te ne ljubim, ker sem jokati zaradi tebe... zaradi sebe, slabotnih svojih rok, jecajočega svojega jezika? Ti, ti tam doli pa si vedela, kako te ljubim, ponudila si mi prsi svoje in si me nadojila z mlado močjo!...

IVAN MED SREMSKO ŽLAHTO

Najbolj sporna in vznemirjajoča osebnost naše sremske žlahte je bil Ivan Cankar. S svojimi nikoli natrganimi vezmi s Šidom in vso tamkajšnjo žlah-to je bil najmočnejša stična vez, ki je preprečevala, da se nista obe sorodniški veji, vrhniška in sremska, že močno razčesnjene, posušili in razšli v pozabo. Moje, do leta 1912 še zelo mladostniške predstave o Ivanovi pomembnosti so nastajale pod vtisom nenehnega razpravljanja počitniških gostov premožne tete Karoline Huber, materine mlajše sestre, o koristnosti ali škodljivosti kakšne Ivanove nove knjige. Ocene o Ivanovih knjigah sta v Šid zanašala moj najstarejši brat Izidor Cankar in Ivanov brat Karlo Cankar iz Sarajeva, ker sta bila edina sposobna izrehati sodbo o njih. Karlo kot hrvaški časnikar, Izidor pa kot razvijajoči se kritik.

Kadar je po kakšni izdatni sremski večerji prišla v pogovor nikoli jasno osvetljena, kaj šele dokončno rešena sporna zadeva: Ivan in njegovo

delo, sem vedno ostro prisluhnil. Kakšen človek je vendar ta naš bratec Ivan, da je še iz nedosežnih dunajskih daljav tako burkal naše dobre, počitniško uživaške ljudi! Prisluškovanje pogovorom odraslih pa zame, mladostnika, ni bilo zdravo. Nič kaj dobrega nisem nabral iz poplave besed, izrečenih pri bogato pogrnjeni mizi na račun odsotnega Ivana. Kar nerodno mi je postalo, kadar sem pomislil, kako bi tile imenitni jedci govorili, če bi se med njimi nenadoma znašel Ivan.

Meni ne gre sodba in vse, kar zdajle kot starec omenjam, naj pokaže, kako sem jaz, negoden fantič, po pogovorih odraslih in zelo razgledanih ljudi sodoživljal Ivana v Šidu. Takšna je bila moja duhovna priprava na ponovno srečanje z njim, tokrat pa v Ljubljani, neposredno in precej tesno. Tam sem sprevidel, da je z žlah-to bržkone povsod enako. Tudi pri najboljših se v mirnem sožitju družijo zelo nasprotujoče si lastnosti: ljubezen in sovraštvo, angelska dobrotin in blede zavist, srčna dobrodušnost in neizčrpna radodarnost pa zvito-repna preračunljivost. Če tem značilnim sorodstvenim in prijateljskim lastnostim priliješ še kane najbolj prvotnega opravljanja in premlevanja bližnjikovih slabosti, ne smemo imeti naše sremske in vrhniške žlahte in tudi ne ljudi iz Ivanove najbližje okolice za vražje, če so tudi oni kdaj vzeli v žehto svojega uglednega sorodnika Ivana.

Vsa naša žlahta je bila tiste čase precej podobna razklopotanemu mlinu, ki je leta in leta drobil, mlel in vedno znova premleval vse, kar je bilo v zvezi z Ivanom. Ta mlin ni prenehal mleti niti takrat, ko se je končno le odtrgal od Dunaja in se, nemirni popotnik, udomil na Rožniku. Že močno utrujeni Ivan v svoji samotni odmaknjenosti ni dosti vedel za to sorodniško mletje. Ko pa je nekoč nekaj malega zvedel, je z glasnim smehom šel prek ropotanja razmajanega sorodniškega mlinčka. On, ki je znal tako globoko prenikniti v prenekatera človeška srca, je najbrž tudi vedel, da naši od sile preprosti mlinčki žele z glasnim mletjem preglasiti lastne nerodnosti in olepšati tudi svoja precej vijugava pota.

REVENI IN PONIŽEVANI

Ne vem, kdo je pošiljal očetu Ivanove knjige, toda dobival jih je skoraj redno. Rad jih je prebi-

Avtor spominov – Franc Cankar

ral, da si nekaterih ni in ni mogel docela razumeti. Navduševala pa so ga poglavja in odstavki knjig, kjer je Ivan pisal o malih ljudeh in razmerah, podobnih onim na Vrhniki, saj jih je podobne ali celo prav take sam nekoč doživljal. Najljubša Ivanova knjiga mu je bila „Na klanecu“. Ta knjiga je bila očetovo sveto pismo za obnavljanje spominov na dom in na klanec siromakov, ki se ga je nekoč rešil in poskušal srečo v sremski nižini. Z Ivanovim bratom Franceljnom sta jo nenehno prebirala in vedno znova odkrivala v njej posameznosti, ki so menda bile zvesta slika njihovega nekdanjega vrhniškega življenja. Oče je sveto prisegal, da je Ivan s to knjigo pokazal, da je resničen umetnik, pa čeprav ne napiše nobene več. Meni ni ugajala. Naša lastna revščina me je tako pritiskala, da sem bil prepričan, da revnejših ljudi nima ta svet. V Ivanovi knjigi pa je pisalo samo o nesrečnih ljudeh, ki so bili prav vsi še veliko revnejši, in kar je bilo še hujše, tako neznansko poniževani, zasmehovani in do kraja nesrečni. Oče mi je pravil, da je Ivan opisal svoje starše in sebe, vso najhujšo bedo na njihovem siromašnem klanecu, od koder je tudi on, oče, pobegnil. Verjel sem mu, kljub temu pa nisem maral te knjige.

IVAN PODJETEN GOSPODIČ

Natančno ne vem za dan, kdaj je v poletju 1911 prišel Ivan na obisk v Šid. Napišem samo to, kako je bilo med njegovim bivanjem pri nas. Videl sem ga prvokrat in mi je bil takoj zelo všeč. Kako neznansko drugačen je bil, kakor so ga domači opisovali, saj so pri nas in pri teti Karolini o njem tako čudno govorili. Saj bi moral biti Ivan na zunaj še vse drugačen kot njegov samotarski brat Francelj, kadar se je po nekaj dneh skrivnega popivanja prikazal iz pustega rokodelskega prenočišča. Kakšno obrekovanje!

Namesto zanemarjenega pijanca sem zagledal lepo, moderno oblečenega gospoda v novi obleki iz svetlega črtastega blaga, z bleščečo elo srjaco z visokim ovratnikom, pod katerim je kar se da lepo visela metuljkasta kravata. Na glavi je imel svetel, širokokrajen panama slamnik s širokim pisanim trakom in je bil videti kot kakšen podjeten gospodič. Bil je lepo obrt in imel je dolge, zelo košate brke, ki si jih je kar naprej gladil. Imel je tudi dosti denarja.

Kot naročene so prišle takrat k teti Karolini na obisk njene sestrične: baronica Nana, Matilda in Rozina. Ivanu na čast so se vršile imenitne pojedine, vozili so se po vinogradih in v goste k bližnjim sorodnikom, tako da se je Ivan v resnici kar pomladil. Od jutra do večera se je šalil in objemal vse in vsakogar.

Takrat sem sam pri sebi reševal prenekatera vprašanja, ki so me motila med Ivanovim obiskom v Šidu. Denimo, da ljudje porečejo za nekoga, da propada, se pogublja in v beznicah zapravlja zdravje in denar, on pa se nenadoma prikaže med njimi kot svetel oblak in jih vse zasenči s svojo čistočo, omiko in nadvse prikupno domačnostjo. Ali se niso naši motili?

Za šidsko občinsko rokodelsko zavetišče so rekli „boljši“ ljudje pri nas, da je beznica svoje vrste, čeprav je Ivanov brat Francelj v njej stalen gost. Na poti k nam mora Ivan nujno mimo nje. Videl sem ga, da je šel večkrat mimo tiste temne luknje, a niti pogledal ni vanjo. Lepo je oblečen, prešerno nazaj pomaknjen klobuk ima in jasne vešele oči, v gumbnici pa rdečo rožo. S palico zamahuje, kot da je ves svet njegov. Kako naj si

ga zamislim, da bi, pa čeprav s svojim bratom Franceljnom, ki ga imam tako rad, nenadoma zavil v tisto prenočiščno puščobno sivino, sedel za popackano nepognjeno mizo in si naročil frakeljžganja? Nemogoče!

IVANOVA SMRT

Po razpadu Avstrije sem kot vojak ostal še nekaj časa v ljubljanski šentpetrski vojašnici. Bilo je pusto, pozno jesensko vreme, vlažno in megleno, ponujal se je že prvi sneg. Nisem tiščal v civil, ker mi je ugajala domača vojašnica s toplo stražarnico, kjer sem, dodobra sestradan od vojne, imel hrane na pretek. V tako razpoloženje je prišlo k meni sporočilo mojega brata Izidorja, da je Ivan v bližnji, takratni deželni bolnišnici, torej v moji najbližji sosesčini. Nevarno je bolan, morda bo celo umrl. Poiščem naj Ivanovo sestro Nežko in z njo skupaj prideva v bolnišnico. On in Ivanov brat Karlo da bosta že tam.

Storil sem tako in Nežka me je peljala v neko sobo v desnem traktu. Tam so bili že Ivanov brat monsignor Karlo Cankar, moj brat Izidor, neki meni tuj človek in zdravnik v belem. Pozneje se mi je zdelo, da so prišli še neki ljudje, tudi ženske, nisem se pa dosti menil za okolico, ker sem neprestano gledal samo Ivana.

Ležal je ob levi steni sobe na postelji pri oknu po dolgem zavrzan, kot da bi bil pravkar legel in da samo malo počiva. Prav nič ni kazalo, da že umira. Ležal je nepremično in samo obe iztegnjeni roki sta se kdaj pa kdaj narahlo premaknili, kot da bi nekaj iskali ali ravnali po rjavi odeji. Oči je imel zaprte, z ustnicami pa je tu pa tam malo trznil. Pri tem so se mu brki premikali in kljub sivini lic mu je postal obraz hudomušen kot takrat, ko je bil zdrav.

Že nekaj časa smo stali ob njegovi postelji, ko je stopil k Ivanu zdravnik v belem. Prijel ga je za roko in gledal, nato se je obrnil h Karlu in mu nekaj rekel. Karlo je nekaj šepnil Izidorju in ta nas je spravil iz sobe. Nato smo na temačnem hodniku molče čakali. Ivanova sestra Nežka je tiho jokala. Še nekdo je moral jokati malo dalje od vrat, a nisem pogledal tja. Čez nekaj časa je monsignor Karlo odprl vrata in spet smo šli k Ivanu. Bil je mirnejši kot prej. Res ne vem več, koliko časa smo tako stali ob njegovi postelji, ko se je nadenj spet sklonil zdravnik. Potipal ga je in pozorno gledal, nato se je obrnil h Karlu in mu prikimal. Ta se je nagnil nad Ivana, mu rahlo zatisnil oči, ga poljubil in se nato malo nerodno umaknil. Videl sem, da joka. Stopil je k oknu, potegnil iz žepa knjižico in molil.

Poslovili smo se od Ivana tako kakor Karlo, nato pa smo se razšli. Za Ivanovim pogrebom nisem šel. Imel sem samo hudo izdelano vojaško obleko in plašč, ki je bil od frontnih pečic na več mestih opaljen. Kakšen bi bil takole oblečen med sorodniki in največjimi slovenskimi dostojanstveniki, ki so bili oblečeni v najtemnejšo fino črnilo! Imeli bi me ali za neolikanca ali pa za vojnega domišljavca, oboje pa se mi je zdelo slabo. Zato sem žalni spreved gledal s spomenika pred kavarno Evropa. Bil sem stisnjen v gručo tujih ljudi in se blagroval, da nisem bil v sprevedu. Kaj vse so opazili moji sogledalci na pogrebcih!

(Kočevje, novembra 1975)

Drobna sem bilka,
iz tvoje besede pognala;
da bi se v tisočih cvetih
svetu predala
in s korenino
tisoč in tisoč naj kepice
zemlje bi naše držala.

1. Pred tvojim domom ... mirno speča zemlja,
ki v svojem nemiru daje hrano sočni travi,
plevelu in rožam in mehko vzglavje
pesku in posluša utrip neba
in grgranje razpadanja v sebi:
upov, želja in besa,
moči in nemoči,
zanosa, obupa ...
Ti mali košček naše zemlje,
ki čuva četvorice gnezdo.
Pred sveto to zemljo stojim — vaša beseda
po meni odmeva
in moj molk se veže
kot trepetajoča lučka in izžiga
s plamenom v vašo skrivnost,
vi mrtvi — nemrtvi ...

Prišel sem v ta mir, da bi zadihljal
v svobodi smrti pred izpušnimi plini
fraz in laži.
Brnenje motorjev para ušesa,
prišel sem, da bi govoril človek s človekom,
ti velika tišina ...

Prišel sem razbremenit sebe,
navlaka časa počasi potaplja
človeka ... Ob tvojem grobu, Cankar,
rad še enkrat bi kriknil
svoj — Jaz ...

2. Klanec siromakov ...
Ne kruha in ne mleka ni treba —
vsega je dovolj.
Maščoba zalila je zadovoljnost,
maščoba zaliva sam klanec ...

Kdor rojen na Klancu
je zaznamovan ... da bo prodajal
sebe kakor teleta po kosih
in barantal ...
in je prepričan, da smrt je ukanil
s svojo revno veličino.

3. Slavček je pel in krvavel ...
Dal je mesečini opoj svetlobe,
dal je roži vonj omame,
dal je ljubezni ogenj moči,
dal je sovražstvu ljubezen,
da ga uduši ...

Slavček je pel in krvavel ...

Pa so vrane napisale o njem teorijo,
da bil je vran, črn vran,
pa so srake pisale, da bil je
sraka kričeča, kragulji
o njem so pisali, da bil je —
slavček le ne.

V kletki temačni mu vlaga sovražstva
kljuvala jezik pojoči, željne oči
sija sonca in zvezda ...

4. Senca med sencami v hosti senc.
Čez to senco lazijo na pločnikih druge po-
dobe
kot kuščarji, polži in kot modrasi.
Vidim se v senci, kako se skrivam, bežim,
dolga zdaj senca, spet kratka in zgine,
in kdo jo povozí, prestopi ...
igra ... prav do trde noči ...

Tam v sinji sinjini pa letajo ptice,
od njih le nápev o brezsenčnosti neba,
in tam v sinji sinjini izvirajo žarki
iz ognja neba in tam ni korakov,
ne pljunkov in ne — razklanega sveta.

Onemoglo, Cankar, hrepenenje ...!

5. Pod globeljo korenin
kapniki v molku zledeneli,
živi kapniki
čakajo dušo —
Besedo ...

Živ kamen bolečine straži k njim vhod,
kdaj kdaj obup obsije kot up.

Nič in Beseda ...

In ko hrepenenje
se v molku izžre,
smrt umre
in sonce zbudi
v slapovih želja,
v pojočih potokih
živeti.

Vsako minuto v zrcalu
Smrti — Življenja se zreti ...

6. Nekdo govori ...
Besede kot žvižgi biča — oblast ...
Umetna usta, umetno srce, umetne roke,
pljuča železna.
Zdaj slog rokoko, zdaj barok,
romantika celo in trd realizem,
ah, izmi z zmajevno glavo ...

In tudi on je na žico pripet,
nekdo mu bil signal je prižgal ...

In gledam maso ljudi ...
Zdaj vpije v rokoko slogu
in spet romantično kreva,
ekspresionistično dušo razkriva
in impresionistično frfota ...

Govornik, na gumbu pripet,
gumbe pritiska
in duša ljudi z vdelenim jazom
na gumb vsak svoj izjem odda ...

Bog, če v sebi nosiš ostanke žive še duše in
v koreninah nje granulom,
vsak gumb odpove, potem buldožer
trga, trga, nalaga na kamion — za odpad ...

7. Izganjal si, v vsakem človeku rodi se tisoč barantačev samohvalisanja, lažibesed, hlapcev hlapčetrov.

V suženjstvu naša beseda bila je monštranca z najsvetejšim.
Ob mizi zdaj svoji je dekla
in streže mistru Dolarju ...

Žuborenje naših rek
le še posmeh in spomin.
Mrtve ribe
se v sonce reže
kot ponos.

Denar, denar, denar,
kot nemški škorenj,
krutejši grobar ...

8. Ti bil si kot mati: zasadil si vame ponos,
da naša beseda med vsemi zvonovi
najlepše prepeva.
Moj rodni kraj, moj Močilnik, kjer sem
menke lovil
in ob bregovih zasajal otroštvo, zdaj raste in
cvete,
plodove zori ... Grmovje — piščali
muževne
zdaj v meni pojo ...

Kako težka je romarjev pot, ki v naši besedi
so prvi koraki jim peli.
Zdaj v tujem valovju jim trgajo niti
slovenskih korenin — tvoj Kurent bi zdaj
kamne solzil!
„Tvoja beseda potrkanje zvonov ...“
tam pojo, „ki kliče in vabi med gmajne in
griče
k veliki maši hrepenenja vsak dan ...“

Doma? Da, doma ... Govore ...
Ti po napisih ne bi Ljubljane,
ljubice svoje nekdanje, spoznal!

9. Hodil je Kurent, na citre je pel
svojemu ljudstvu, romalo v tuje dežele,
vival v slovo je ubrane glasove,
da bi krasili jim tuje domove ...

Pa mu Bog dal je čudna očala,
videl je z njimi skozi trebuhe ...

Videl govornika. Sveta beseda
mu je na ustih sveto trepetala,
ali v trebuhu,
videl je Kurent,
in je za plotom —
rad bi izvrgel si dušo!

In še pred odprtimi krstami,
še pred grobovi
sladko o mamno beseda
prazno zvenela ...

In v bolečini je Kurent dognal:
Človek
le na križ pripet zarje radost objema,
le na trohno položena
ljubi vstajenje —
vse drugo je — laž!

10. Zidam, zidam — svoj dom
v globino, v višino, v oblake in zvezde
in med ljudi ...
Vrtam v osrčje ilovice, kamna in blata
in v dež in točo in v sonce ljubeče
in v slape želja ...
Kotanje, kotanje in v nekaj dneh
črni črvi se v njih kotale.

Hiše ne bom si dogradil,
nihče je še ni ...

Vetru in toči
odprl sem okna, postavil ognjišče pod
seno dreves in čakam goste,
in čakam se sam ...

Samo sence kot gostje
pijo iz kozarcev odprtih žil ...

Samota pa čaka kraj vrbe žalujke,
kdaj bom utešen iz svojih spoznanj,
in to bo poslednja skrivnosti skrivnost.
Grob ...?

11. Iskal si pravico v povodnji in ognju ...
Zdaj rože poganjaš in travo iz svoje skriv-
nosti,
v nebo vpijoči molk,
iz ognja zveličani hlapec Jernej.

Romaš še v molku? Zažigaš tudi v grobovih
Sitarjev dom? — Ali življenje razpad je vse-
ga?

Mirno nebo se boči nad nama, jaz le, muren
pojoči,
zorim tvojo besedo, da razodela bi
Smrt in Življenje ...

Moja roka — kamen nagrobni,
moja beseda — v molk zajedajoča se koreni-
na,
ki išče v tvoj ogenj iz prsi Življenja,
da Sitarjev dom bi požgal ...

France Mihelič: PRED DEŽ-
JEM, akvarel, 1945

ODMRLA VEJA

Tako lepo sem te prosil,
da ostani pri meni,
moj sin,
pa me nisi poslušal
in si odšel,
moj sin.

Zdaj si se vrnil
po dolgih letih,
brez domotožja,

brez želje po domači zemlji,
zastrupljen od tuje fabrike,
od zlaganega blišča
in zelenih dolarjev.

Prišel si,
da se spet vrneš
v tujo zemljo,
kjer naj izgine naš
naš rod
in naša kri . . .

Sin, zakaj me zapuščaš samega?
Tako mrzlo je sredi poletja.
Še sonce ledeno greje,
ko čutim,
da se kot odmrla veja
sušim.

OSAMELOST

In če sem ostala sama,
stara, betežna,
če so me vsi pozabili
in odvrgli kot ponošeno cunjo,
sem vendar hvaležna
za žarek svetlobe,
ki pade vsako jutro
skozi špranjo
v vegastih vratih.

Vem: zunaj je spet nov dan,
treba bo odriniti žalost,
treba bo živeti.

Človek vendar ne more
kan tako živ pod zemljo.

lado smrekar: o, karantanija

O, Karantanija, moj bog,
ne daj, da bi ostala brez otrok,
ohrani pravdo knezov, moč Metoda,
modrost Cirila, ki od vzhoda
prinesla sta nam luč kulture . . .

Glej, Karantanija,
vsenaokrog je hlad:
obkoljen prestol je in Gospa Sveta,
samoten krnski je grad
in vsa prekleta
beseda naša . . .

O, Karantanija,
preziraj vsakega, ki zdaj odpada
in v tvojem gnezdu drzne si prešte-
vati mladiče
nam, ki petnajst stoletij žive
priče
in dediči smo tvojega zaklada.

O, Karantanija, o, Karantanija,
glej, prosim te za vse, ki našega
so debla:
poženi seme v bujna stebila,
v razkošno klasje, daj jim vero,
zakaj le ta jim bo izgrebla
iz prsi ranjenih, kar je živelo
in je zgaranih prednikov bleste-
če delo,
ki so s krvjo domove varovali
in v boju, krvi se zakleli,
da bodo zvesti ti ostali.

IZKOPAL SEM GROB

Izkopal sem grob,
grob z glinasto žaro
in broneno zaponko,
grob z nožem,
sežganimi kostmi
in pepelom.

Gledam in vem:
tisočletja ležijo v tem grobu,
v tej prsti,
v tem bronu,
železu
in žganini . . .

Kdo si, neznani prednik,
ki se mi razkrivaš v pepelu?
Katere roke so položile to žaro
v mojo zemljo
na rob moje njive.

Je sonce kipel takrat,
so morda viharili mrazovi,
ko so tvoji
stali ob tej glinasti rakvi
povešenih rok
in z zadrgnjeno besedo
v grlu?

So morda dvignili roke
kot v zakletev,
da bodo zmerom ob tebi
in da te nikoli ne bodo
pustili samega?

Neznani!
Nič ni ostalo po tebi.
Ne podoba
ne ime
ne vklesana črka.
Nič.
Le tiha zakletev,
naj bom zvest zemlji,
kot si ji bil ti.

ZEJA

O, kako smo danes žejni vode
iz te naše Krke,
ki smo jo pili
kristalno v mrzli zimi,
blatno v velikih povodnjih,
toplo v poletni suši . . .

Pili smo jo lakotno,
požrešno,
nenasitno,
kakor živali,
ki so nam v pitju
delale družbo.

Bila nam je življenje,
bila je radost
in bila je obup,
če je koga zvabila vase.

Bila je voda,
čista in motna,
odkrita in zahrbtna,
bila je taka,
kot je bila že stoletja . . .
Bila je zdrava.

In ni bilo v nji polivinila,
ne gume ne pločevine,
ni bilo v nji detergentov,
ne oljnih madežev
in ne razlitega bencina . . .

Bila je Krka,
čista,
blatna,
topla
in mrzla.
Bila je ZDRAVA.

O, kako smo danes
v teh časih
žejni vode
iz tiste naše Krke!

ivan zoran: kaplje

(miniature)

KOSTANJ

Deževne kaplje
ga prekapljajo
in veter gre skozenj
kot mrzli duh.

Brezlisten vse leto
je le še prometna ovira
in naši pogledi so žage,
ki ga bodo spodnesle.

LUTKE

Samo smehljajo se
brez besed in misli,
kot da je človek
pustil na njih nekaj

samega sebe.

RAZSODBA

Kdo je za življenje,
kdo za smrt?
Izid bo iztiktakal
čas.

Za vsako živo stvar.

PSI

Če grem z besedo
kdaj med vas,
jo zgrabite z očitki
mnogimi.

Belina volčjih zob
vam gobce zapre.

VOJNA

Smrt vrže
vsakemu eno kost
in še drugo
in še tretjo.
Brez konca.

Brez konca se tepemo
zanje
kot stekli psi.

ZNAČAJ

Če vržem trnek,
si riba,
če izgovorim besedo,
si papagaj.

Ne vem pa, kaj si,
če niti prvega
niti drugega
ne storim.

SREČA

Nekdo si jo je izmislil
in zdaj se vsi
tepemo zanjo.

Večni nesmisel je le:
zvezdam
ugrabit srečo.

ROKE

Na rokah
življenje.
V rokah
življenje.
Večno hrepenenje
po rokah.

SREČANJE S SEBOJ

V vodnjaku, glej, tam
prav na dnu: podoba tvoja,
z molkom brezna obtežena.

Še misli ni.
S spiralno vrtoglavico
si sam.

GORA

Spi tišina.

Če se zbudi,
bo temna gora
njen edini krik.

Spi tišina.

REQUIEM

Mir tli
na sipini
zvezd požganih.

Iščem tvojo zvezdo,
tvoj poraz.

GLAS

Koren tišine
izderem ti iz grla,
naj me ugrabijo besede
in tvoj naj bom,

dokler me žalost
ne poveže.

milan markelj: strahvata

(neuporabne pesmi)

1. ali je ali ni
o tem znanost modro molči
za pesem je dobra
če je
ali je ni
pesem je zunaj resničnosti

2. prišli so možje
z motornimi žagami
in podrli drevo
bilo je tako polno
zbrazdanih spominov
med letnicami
da so možje z žagami
še bolj mrki odšli
kot so prišli

3. v lubju starih kostanjev
strahvata živi
zato v drevesu
če ves prisluhneš
tako skrivnostno šumi
a strahvata je lahko
povsod doma
tudi na sredi srca

4. zagrnil je učenjak
zavese sobe
in misli svoje

gimnazijec
je prve dlake pustil
rasti

poročena gospa
je zrezek za moža
prismodila

strahvata je po cesti
šla

5. včasih strahvata
v kavarni sedi
temnomodrih
žalostnih oči
nihče je ne vidi
vsakdo v svoj kozarec strmi
samo dekletce
ki po cesti mimo gre
od skrivnostne slasti
tiho oči zapre

6. samotni star napev
iz drugega nadstropja
je izzvenel
zakaj starce v prsih
tako močno boli
zakaj mlad fant
tako bolešno po ženski
hrepeni?

7. strahvata bled obraz ima
z lučjo v očeh ljudi
se rada poigra
iz življenja mravelj
prinaša sanje za ljudi
in ves svet postane
teman vonj
mravljišč

8. vse kar ljubimo
se spremeni
in kar naenkrat
smo sredi
vsakdanjih reči

morda zato
strahvata
res živi

milan markelj: zgodba o krokarju

Ob večerih je rad dolgo blodil po ulicah. Razvlečeni sledovi svetilk v mokrem asfaltu so mu odpirali drug svet, svet, v katerega je lahko stopil le posvečen človek. Tako drugačen je bil od tega, v katerem je živel.

Ni se čudil, da je tako. Že od nekdaj je verjel, da pojavnost ni ena sama, ampak da ima nešteto oblik in plasti. Prepričan je bil, da je vsakdo določen za sebi najprimernejšo obliko. Zato je mnogokrat med tavanji po cestah nosil v sebi grenko sladek občutek zgrešenosti, občutek tihega zadoščenja, da je nekje drugje mnogo polneje prisoten, kot je v tem svetu utrujenih dolgih ulic, žarečih luči, razsvetljenih oken, krmežljivih ljudi. Življenje mu je bilo le ena od možnih oblik bivanja.

Prijatelja ni imel. Vsaj tu ne. Tam v drugem svetu pa prijatelj tako ni potreben. Mar si gosenci želi leteti s krili metulja, ki se bo razvil iz nje?

Tako je samotno živel in na mestnih ulicah s prezirom motril ljudi, katere je usoda v zgrešenem premisleku posadila v isti prostor pričakanja.

Vendar ni bil slab človek.

S krokarjem, ki je neko jesen obležal na dvorišču utrujenih peruti, sta se prav dobro razumela. Čez zimo ga je hranil in mu dal toplo zavetje. Ko se je vreme pomladilo in je toplota pognala rast naokoli, je krokar začutil, da ne more kar tako iti. In je ostal. Skupaj sta merila blodnost tega sveta: eden iz prezira, drugi iz hvaležnosti.

Nekega dne je na ulici srečal žensko. Bila je podobna tisočerim drugim: izprijen obraz začrtan v modna barvila, vklesana ponudba in želja po zadoščenju, življenju pljunek v oko. Morda je bilo v obrazu te ženske le malo manj laži. Bolj surov je bil. Grob.

Večkrat sta se srečala: zdrknila sta drug mimo drugega kot dve senci, porojeni iz luči ulice, umazane kinodvorane, knjigarne, plesnobnega ozračja muzejskih zbirk. Drvela sta mimo in se packala z namišljenostmi, da sta bila utrujena ob samotnih trenutkih in jima je bilo večerno okno polno neznane bolesti in zaničevanja.

„My lady,“ ji je v mislih pravil. Tiho. Da bi ga kdo ne slišal. Da bi mu kdo ne verjel.

Tako je čutil tudi krokar. Žalobno je brusil kljun ob odpiral na oknu, in če je le mogel, se je naredil bolnega.

„Črni krokar iz obrobja noči,“ mu je ponoči včasih dejal (nebo je bilo ugaslo ognjišče). „Kaj ti razjeda nezemeljsko srce?“

In sam je odgovarjal: „Zavist, zelena zavist!“

Krokar pa je žalobno brusil kljun ob okenski odpiral in razpenjal peruti črne. Kadar je spal, je vtaknil glavo pod nje.

„Le posvetuj se z nočjo!“ je skozi zobe dejal užaloščeni ptici. V prsih pa ga je žgalo zaradi ženske, ki jo je srečaval na ulici.

Pozabil je celo na odseve luči v mokrem asfaltu.

Kljubovalno je nosil nasmeh neznane ženske z ulice v sebi. Morda tudi zato, ker je bil nekoč pesnik in je upal, da bo izrekel besede, ki bodo prinesle žarenje v srca ljudi. A ni bilo žarenja; le

tema tega sveta. A ni bil pesnik; le tema besed.

„Lepa je,“ je govoril. „Lepa in temnih oči. Še škripanje novozapadlega snega pod njenimi nogami je lepo. Lepota sama me vleče k nji. V lepoti se človek okoplje, prečisti, prenovi za drugi svet.“

Bledel je od želje po lepoti, ki je bila ženska na ulici. Zardelih oči in pepelnatih lic je pričakal mnoga jutra.

Ko mu je v srcu prekipelo, je dejal svojemu krokarju: „Naj bo kot v pravljici! Odleti, prijatelj moj, in izruj iz njenega srca moj izgubljeni mir! Prinesi mi njeno lepoto!“

Krokar je razpel peruti, da se je zatemnilo okno, in odletel.

Bilo je jutro, ko se je vrnil. Megla, rumenkasto siva in smrdeča, se je vlačila okoli košev za smeti, golobje so zmrljivo grulili v podstrešjih mestnih hiš, svetloba na vzhodu se je vsa zmazana polepila po nebu.

Krokar je prhutaje sedel na razmetano posteljo in izbuljuval v zmečkane rjuhe temne oči, svetel nasmeh, toplino telesa, gibki korak, vonj las, obli-no trebuha, napetost prsi. Vse je ležalo pred njim.

Potem je žalostno grknil, zavil okrog oči in padel. Trznil je s tankimi nožicami in jih počasi stegnil v smrtnem krču. Krempeljce je napol spodvil.

„Poginil je,“ je dejal. „V grlu mu je obtičalo poželjenje.“

drago rustja: razodetja

Prvo

Staro mizo črv
grizlja!

Plava kri na tla
kaplja!

Drugo

Izza gore jutro
vstane
veter si oči
pomane!

Hitro skoči pod
oblake
ziba gori goste
dlake
klepeta in se
reži
noč spati ne
pusti!

Jezno noč oči
odpre
veter goro vse
požre!

Tretje

Drhti v polju bilka
žita!

Ljudje si tešejo
korita!

Četrto

Zadihajo zvonovi!

Počepne jata
ptic
zanihajo
mostovi
ljudje so brez
potic!

Zadihajo zvonovi!

Nož zakolje
brata
zaškripljejo
okovi
nebo zapira
vrata!

Zadihajo zvonovi!

Otrpne v vetru
bes
brez cvetja so
grobovi
zatuli v hosti
kes!

Peto

V kamen vklesan
črn vran
ždi noč in dan!

Kljun krvavi
perje gori
so dnevi noči!

ivan škofljanec: pesmi

ČLOVEK

Da sem bilka,
cvet bi razvil,
da sem bilka,
bi polje krasil.

Da sem reka,
imel bi slapove,
da sem reka,
bi odnašal bregove.

Da sem žival,
v gozdu bi rjovel,
da sem žival,
s krempļji bi grebel.

Zakaj sem človek,
če srce ne želi,
zakaj sem človek,
bojim se – ljudi.

OTOŽNOST

Tako mi je človeku,
da bi upal in tožil,
da bi vse pokopal
in čakal, da vzklije.

Z vsakim dnem odkrijem,
da živim brez cene,
da živim za nikogar,
da bi lahko že umrl.

V besedah ne najdem,
kar bile bi sanje,
kar bile bi misli,
kar bilo bi življenje.

Vse je nekje daleč,
kjer se rojevajo žarki,
kjer ugašajo zvezde,
da bi se rodil dan.

VIHAR

Da ni viharjev,
ne bi klonil svetu.
Mar mi laži
in te krivice;
mar ljubezen
mi je lepotece.

A če vihar
ti zlomi vrh,
čemu venele bi vejice,
čemu gnila korenina?

Na strašilu
ne gnezde ptice,
le skovir uglaša pesem
in kragulj mrcvari žrtev.

Da ni viharjev,
ne bi zlomil krila!
Kraljeval mogočno
tam bi sredi boja,
kjer noč in dan
poljubljata se srečno.

MOJA ZEMLJA

Na tvojih grudih
bom počil
kot dete
in prepuščal
se toplini dneva.

Na tvojih ustih
pil te bom, ljubezen,
kakor vino,
slast izsesal
iz ven širokih.

Kakor mati
bo ljubezen moja,
ko bo kri
mi vsa popita,
hladna ...
ko ustnice
od poljubov strastnih
mi izžete.

Poznam modro nebo
in modre oči,
poznam zvezde in žalost
in poznam čas,
ko nebo počrni
in spusti vso žalost,
namesto zvezd,
nizko nad moje poti ...

SLOVO

Ko stran greš,
le tema ostaja
na blatnih
jesenskih poteh
in veter,
ki žalostno sanja
svoj sen
o svetlečih nočeh ...

Ko stran greš,
le tema ostaja
in polno
bolečih stopinj
ter žalost,
ki me obdaja,
in modre oči za spomin ...

VEČER

Prišla je noč,
z nočjo tema
med hiše dremajoče
in Mirno vso
je spet megla
zastrla varujoče

in spet večer,
ta kraj in jaz
v črnino smo odeti,
vemo pa vsi,
da nad meglo
se modra zarja sveti ...

ZDRAVICA

Nalijmo še vina,
prijatelji moji ...

Rad bi razgalil
te modre oči
ob snu osušenega listja,
ob šelesteči resnici o času,
ko z vetrom v zelenju
in s pticami v dušah
prinašajo sanje svoj čas ...

Nalijmo še vina,
prijatelji moji,
zneseno utapljamno žalost
v teh čašah lažnivih,
ki čarajo veter in zvezde
in čarajo sanje in srečo.
Polijmo te bele prte laži,
da se obarva čas tega dne,
čas neke zgodnje jeseni ...

Nalijmo še vina,
prijatelji moji,
še črnega vina to noč ...

Jože Gorjup (1907 – 1932):
KOPALKE, olje, 1930 (Kostanjevica na Krki, galerija).

andrej pavlovec: zakladnica raste

NA RAZSTAVI DEL UDELEŽENCEV V DOLENJSKE SLIKARSKE KOLONIJE, KI SO JO 28. NOVEMBRA 1975 ODPRLI V DOLENJSKI GALERII V NOVEM MESTU, SO DELUJEJO: MARIN BEROVIČ, EJUB BEGOVIČ, JOŽE CENTA, ČORO ŠKODLAR, PAVEL FLORJANČIČ, BORIS JESIĆ, JANEZ KOVAČIČ, EVGEN SAJOVIČ, DAMIR SMERDEL IN BRANKO SUHY.

Marin Berovič: NOVOMEŠKI
BREG, 1975

Ob peti obletnici kakršnekoli prireditve se že sprašujemo, ali je to že po poteku petih let, če je takšna prireditev že pridobila značaj tradicionalne prireditve; kajti pred takšnim vprašanjem smo danes ob peti razstavi del članov Dolenjske slikarske kolonije. Brez dvoma in ne oziraje se na najrazličnejše obrobne pojave, moremo danes ob Dolenjski slikarski koloniji že govoriti o tradicionalni likovni prireditvi posebnega značaja.

Zakaj poudarjamo posebni značaj te likovne prireditve? Slikarske kolonije imajo kot posebna oblika likovne dejavnosti v Sloveniji posebno mesto, ki je utrjeno z delom že več kot deset let. Torej tradicija z več kot desetletno prakso, ki so jo k nam prinesli slovenski slikarji. Ta praksa se je po prenosu ideje zakoreninila v Sloveniji in najprej pognala temelje v Izlakah, kjer so že obhajali 10-letnico obstoja slikarske kolonije. Sledile so slikarske kolonije v Škofji Loki, Idriji, Ptuj, na

Ravnah na Koroškem in drugod, pred petimi leti pa se je že delujočim slikarskim kolonijam pridružila tudi Dolenjska slikarska kolonija s sedežem v Novem mestu.

Morda je treba prav ob petletnici Dolenjske slikarske kolonije poudariti nekatere razlike med oblikami likovne dejavnosti te vrste. Medtem ko kolonije v Izlakah, Škofji Loki, Ptuj in Idriji podpirajo kulturne skupnosti, vzdržujejo slikarske kolonije na Ravnah na Koroškem in v Novem mestu delovne skupnosti. Slednji sta še bolj zanimivi zato, ker ju imata za svoji ravenska železarna in tekstilna tovarna Novoteks. Razen idrijske delujejo vse kolonije še danes.

Nepopravljiva škoda bi nastala, če bi, denimo, Dolenjska slikarska kolonija, ki je v letu 1975 že petič uspešno delovala, prenehala z delom. Naj na to opozori samo podatek, da bo imel organizator po letošnji peti razstavi v svojem fondu več kot petdeset podarjenih slik in več kot petdeset odkupljenih del. To je slikarski fond, ki obsega več sto slik. Vse obravnavajo dolenjsko pokrajino, tako pa nastaja tudi zakladnica, iz katere bo možno črpati dela za oblikovanje najrazličnejših razstav. Predlogi za tematsko razstavo se ponujajo kar sami — vse od upodobitve Krke, stare in izginjajoče kmečke arhitekture, upodobitve dolenjskih gradov do upodobitve Novega mesta itd.

Res je, da smo doslej še vse premalo izkoriščali to zakladnico, ker v tako kratkem času nismo mogli zaznati vseh vrednot njene vsebine in likovne moči. To dojemamo prav ob sedanjih, peti razstavi, ki pomeni v vseh pogledih tudi prelomnico dosedanjega delovanja Dolenjske slikarske kolonije. Bojazen, ki spremlja ocenjevanje dosedanjega dela, da bi morda Dolenjska slikarska kolonija morala prenehati z delom zaradi takšnih ali drugačnih vzrokov, še vedno odlagamo v upanju, da se bo ta, za Dolenjsko tako pomembna likovna manifestacija, vendarle nadaljevala. Ta je morda v dobesednem likovnem in umetniškem pomenu sicer za razlagalca razvoja celotne likovne produkcije in dosežkov na Slovenskem še vse preveč umirjena in v umetnostnih krogih ne vzbuja razburjenja. Vendar je ta nevznemirjenost samo navidezna.

Čeprav je znano, da se slikarske kolonije nekočlikanj boječe vključujejo v sodobna likovna dogajanja, pa ni mogoče po dolgotrajnejšem presojanju večletnega dela ugotoviti tudi druge strani: tradicijsko obstajanje na pozicijah uhojenih likovnih poti je sicer značilno za dejavnost slikarske kolonije. Toda v slikarskih kolonijah se že uveljavljajo nove poti, ki bistveno pripomorejo k prelamljanju s tradicijo, ki nakazujejo odmik od akademskega realizma, ki ustvarjajo razstave, razburljiviješe v likovnem smislu.

Prav zato tudi tokratne razstave pete Dolenjske slikarske kolonije ne smemo gledati z očmi trenutnega opazovalca, ki ocenjuje razstavo kot vase pogreznjen organizem. Dela letošnjih udeležencev kolonije kažejo nedvomno tudi značilnosti sodobne slovenske umetnosti.

jovo grobovšek: odmevnost revolucionarne umetnosti

(ob razstavi v dolenjski galeriji)

V Dolenjski galeriji, ki je še vedno edino večje novomeško likovno razstavišče, je bila od 24. oktobra do 25. novembra razstava likovnih del partizanskih umetnikov z naslovom „Partizanska grafika in risba“. Razstavljenih je bilo 66 del štirinajstih avtorjev, ki jih je z znatno večje tovrstne razstave v ljubljanski Moderni galeriji odbral Iztok Durjava, kustos Muzeja ljudske revolucije Slovenije. S tem muzejem Dolenjski muzej že dolgo sodeluje, plod tega pa so bile v Novem mestu tudi že drugačne prireditve.

Takoj je treba pristaviti, da se je Durjava, čeprav je mogel uporabiti manj eksponatov, posrečil izbor, ki ni v ničemer okrnil prave „podobe“ partizanske likovne ustvarjalnosti. Tako se je tudi v Dolenjski galeriji pred številnimi obiskovalci, med katerimi je prevladovala šolska mladi-

na, odprl prepričljivo in kvalitetno sestavljen likovni svet revolucionarnega obdobja. Razstavljenjena dela so namreč nastala v letih 1943 do 1945, torej v času, ko sta z roko v roki rasli slovenska državnost in nova slovenska kultura.

Prav gotovo velja, da partizanska likovna tvorba ni izolirano, izjemno in dokončno snovanje. Čas, v katerem se je pojavila kot izrazita in organizirana spremljevalka kulturnega razvoja, je obdobje utrjevanja nove slovenske državnosti kot rezultata zavestno začete in uspešno izpeljane ljudske revolucije. Kot sestavina širše, popolne po zvrsteh, partizanske in s tem narodne kulture, ima večplastno vlogo. Obravnavati jo moramo skupaj z rastjo gledališča, glasbene ustvarjalnosti, literature, radia itd.

Izjemna vloga partizanske likovne ustvarjalnosti je bržkone v tem, da je bila zavestno zasnovana, pomenila je duha ljudi, ki se jim je posrečilo združiti narodu lastno ustvarjalnost. Končni izid teh prizadevanj je danes slika čustev, dejanj in podob omenjene dobe. V ljudi je prinesla tiste človeške vrednote, ki so oplemenitile sam oboženi boj. To je bilo možno zato, ker so umetniki tudi osebna stališča do umetnosti oplemenitili z doživetji boja, z vsemi prizori trnove narodove poti. Ustvarjalcem je veliko pomenilo že dejstvo, da jim lastnih izhodišč ni nihče niti poskusil zapreti. Prav ta ustvarjalna svoboda pa je v delih partizanske likovne umetnosti močno izpričana.

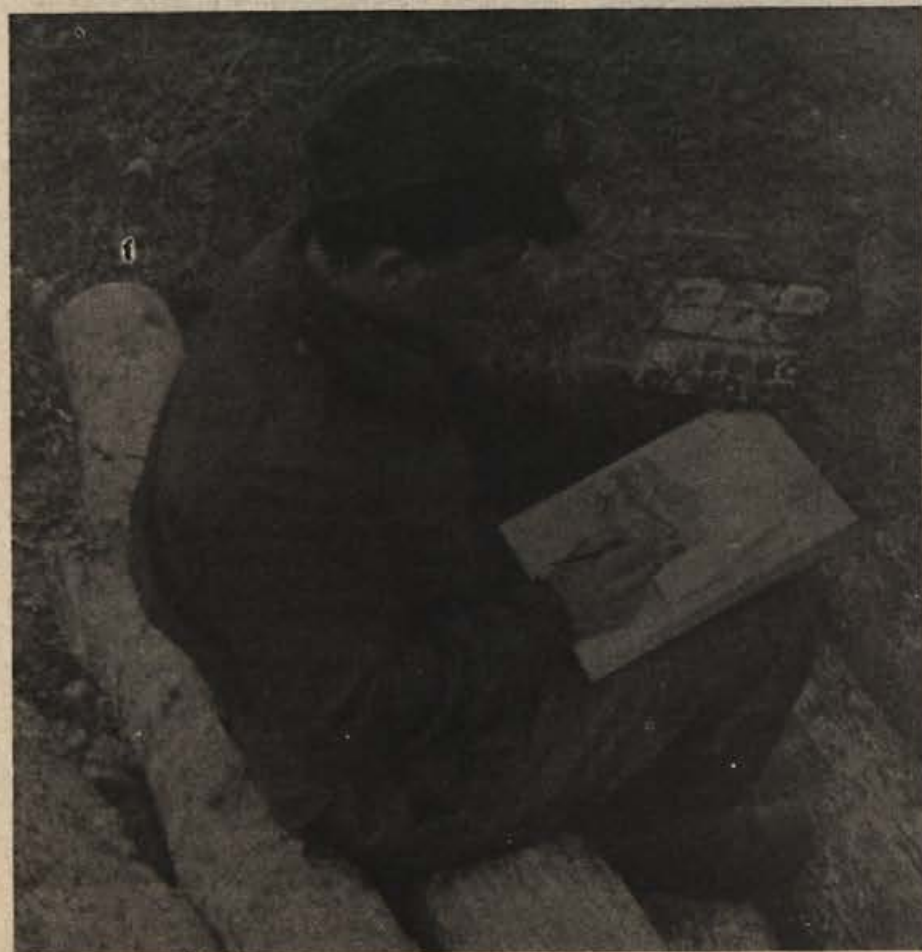
Osebnostne značilnosti so se pri vseh štirinajstih avtorjih pokazale tudi na novomeški razstavi.

Kot vrh ustvarjalnosti je bil prikazan Božidar Jakac z desetimi deli. Mnoga med njimi so nam znana iz reprodukcij in ponatisov v tisku, saj prav gotovo pomenijo umetniško najbolj dognana dela. Kronist prizorov, oseb, krajev in dogodkov je razgrnil obsežen opus. Kot avtor ima še to prednost, da je prišel v partizane z lastno vizijo o svojem delu in poslanstvu umetnika. Ob vseh težavah boja je ustvarjal enako zagnano kot pred revolucijo in tako ustvarja tudi še dandanes.

Dela Franceta Miheliča so izjemna po spojitvi zunanje pripovednosti in notranje izpovedne svobode. V dela je najmočnejše med vsemi vpleten osebni vizionarski svet.

Za Nikolaja Pirnata je značilno, da je čvrst v jasnem in neposrednem grafičnem zapisu dogodka. Zato so bile za grafično mapo najbolj primerne prav njegove grafike. Njegovi partizanski grafični mapi „Naša borba“ in „Domovi, ječe, gozdovi“ sta bili viden prispevek k širjenju borbenih zavesti med borci.

France Slana pri slikanju spomladi 1945 (Vojna vas pri Črnomlju)

Ivan Seljak – Čopič: BEŽEČA
MATI, linorez, 1943

V razstavljenih delih se nam je Dore Klemenčič-Maj razodel kot subtilen risar, ki je našel celo čas in sredstva za barvne risbe. Dovršen je zlasti v grafikah iz cikla „V imenu Kristusovih ran“ iz leta 1944. Ta cikel grafik, zbran v posebni grafični mapi, je grozljiv dokument in obtožba slovenskega belogardizma.

Brata Drago in Nande Vidmar sta v delih, ki jih je prikazala razstava v Dolenjski galeriji, zelo svojevrsna. Drago s svojimi pretresljivimi monotipijami talcev in ustreljenih ter Nande s sepio „Osvoboditev Trsta“ sta se prav gotovo uvrstila v boljši del razstave.

Med deli Vita Globočnika je bilo zaslediti grafike iz mape „Herrnvolk“. Svobodna je njegova risba s tušem, pojoča v igri sonca in teme, trpljenja in svobode. Grafika njegove mape se je približala karikaturi, vendar pa je grozljiva v pripodobah.

Naj naštejemo še ostale razstavljalce: Alenko Gerlovič, Vlada Jordana, Janeza Lajevca, Lojzeta Lavriča, Ivana Seljaka-Čopiča, Franceta Slano in Iveta Šubica. Ti avtorji so začeli umetniško pot neposredno pred vojno. Naj ob tem zadošča omemba, da so veliko prispevali v zakladnico partizanske ustvarjalnosti. Nekateri med njimi so po osvoboditvi nadaljevali zastavljeno pot, končali so umetniško akademijo in zdaj kot samostojni ustvarjalci sestavljajo mozaik slovenske likovne umetnosti.

Nedavna razstava partizanske umetnosti v Dolenjski galeriji potrjuje še nekaj: tradicionalno zavzetost Dolenjskega muzeja, da po svojih močeh ohrani spomin na revolucionarni čas. V prihodnje bi muzej rad storil še marsikaj, predvsem pa poskrbel, da bi bili posamezni avtorji ali likovna področja iz zbirke Muzeja ljudske revolucije Slovenije v Ljubljani z vsakoletnimi razstavami študijsko predstavljeni.

France Mihelič: GOREČA
VAS, olje, 1942

branka moškon: folklor in ljudski plesi

„Kam pa greš? „K folkloril“ odvrne prijatelj z zavrtkom pod roko. Iz zavrtka mu kuka par telovadnih copat. Razumljivo. Danes pomeni vsakomur beseda folklor zgozlj plesanje, zlasti če vidi copate. Pa vendar pomeni folklor mnogo več.

Anglež lord Thomas je leta 1848 pojasnil, da je beseda folklor sestavljena iz folk - ljudstvo in lore - izročilo, vzgoja, kar pomeni ljudsko kulturo. Se pravi, da je folklor spoznavanje ljudske kulture. Ta pa se deli na materialno in duhovno. Materialna obravnava prebivališča (kmečke hiše), hrano, izdelovanje orodja in posode, oblačila (noše) ter ljudska glasbila. Duhovna je vezana na ljudske običaje in verovanja. Sem spadajo ljudska poezija, ljudske pravljice, pesmi, glasba in ljudski ples.

Večina slovenskih ljudskih plesov je mlajšega izvora. V 18. in 19. stoletju so se v Slovenijo razširili iz sosednjih severnih pokrajin. Prinesli so jih muzikanti, vojaki in delavci, ki so potovali po Avstriji in drugih evropskih državah. Ti plesi so bili zelo enostavni, od plesalca niso zahtevali posebne spretnosti, zato se jih je bilo mogoče hitro naučiti in so postali zelo priljubljeni med našimi ljudmi. Izpodrinili so stare plesne ali pa so se delno z njimi spojili. Sprejete plesne so ljudje prilagajali svojemu značaju in naravi, obenem pa imajo ti plesi tudi vse posebnosti ljudi in pokrajin, kjer so nastajali.

Kakšni so bili ljudski plesi v preteklosti, vemo bolj malo, ker nimamo dovolj zapisov. Ljudske pesmi omenjajo ples, vendar se iz njih ne da razbrati, kaj so ljudje dejansko plesali. Pri nas je ples prvi popisoval Valvasor, vendar bolj plesne običaje kot pa način, kako se ta ali oni ples pleše.

Zanimanje za zapisovanje ljudskih plesov in običajev se je povečalo v sredini 19. stoletja. Pri Slovencih je bil prvi zapisovalec France Marolt. Vse, kar nam je znano o ljudskem plesu, pa je v glavnem delo Glasbeno narodopisnega inštituta v Ljubljani.

Seveda so bile z zapisovanjem ljudskih plesov največje težave. Zapisovalci so uporabljali vsak svoj način zapisovanja. Zato se je Zveza društev folkloristov Jugoslavije odločila za enoten sistem, kakršnega je leta 1928 razvil in objavil Nemec Rudolf von Laban. Imenuje se kinetografija in omogoča zapis vsake podrobnosti - od stila do mimike.

Najstarejše plesno izročilo na Slovenskem so plesi primitivnega značaja. Taki plesi so bili obredni in so jih plesali solo. Med njimi je znan ples koranta (kurenta) s Ptujkega polja in obronka Haloz. Obleden v živalske kože, z masko na glavi in zvonci okoli pasu korant še dandanes teka od vasi do vasi, od hiše do hiše in prinaša srečo obiskani domačiji. Korantovo poskakovanje je nagonsko, nekontrolirano. Ples je koreografsko nedoločen, prepuščen plesalčevi sposobnosti in domisljivosti.

Prav tako je ples prekmurskega in štajerskega svatbe-

nega pozvačina koreografsko težko določiti. Pozvačin je maskiran s pisanimi trakovi in rutami, poskakuje kot korant, vendar bolj umirjeno.

Druge slovenske ljudske plesne razdelimo v skupinske in parne.

Večina skupinskih plesov v Sloveniji je del najstarejšega plesnega izročila. Plesi so vezani na običaje in svatovanja. Prevladujejo motivi z mostom. Plesalci gredo pod dvignjenimi rokami dveh ali več plesalcev, čemur pravimo most. Otroška igra „Ali je kaj trden ta vaš most?“ je znana po vsej Sloveniji, v Beli krajini (Črnomelj, Metlika, Predgrad) ter na Gorenjskem (Kropa) so mostovi vezani na običaje in jih plešejo odrasli.

Naslednji priljubljeni skupinski ples je „kovtre šivat“, kjer je značilen prehod kolone parov izpod mostu druge kolone. „Kovtre šivat“ so v Tuhinjski dolini, na Pohorju in v Ribniški dolini plesali ob glasbeni spremljavi v hiši, kjer je bilo svatovanje. Včasih je imel ta ples obredni značaj, zdaj ga plešejo le za zabavo.

Tretji tip skupinskega plesa je bil v navadi po vsej Sloveniji. Svatje so se po končani svatbi prijeli za roke in eden za drugim poskakovali v vrsti, podobni kači ali polževemu premikanju, po hiši, dvorišču, gospodarskih poslopjih ali celo po vsej vasi. Vodja je vodil kolono vsaj enkrat pod most para, ki je imel dvignjene roke. Ta ples se v posameznih pokrajinah Slovenije imenuje različno: na Gorenjskem in Štajerskem „kačo vit“, v Prekmurju „čindara“, v Beli krajini in na Notranjskem „kolo“, na Dolenjskem pa „Abrahama gredo“.

Po vsej Sloveniji so razširjene plesne igre z izbiranjem in menjavanjem soplesalca. Ples z izbiranjem ima v posameznih pokrajinah različna imena: „povštertanc“, „vajkištanc“ in „igraj kolo“ (v Beli krajini). Plesne igre z menjavanjem soplesalca so znane kot „beksi“ in „metla“; pri le-tej en plesalec ostane brez para in pleše z metlo.

Največ je v Sloveniji parnih plesov, vsi pa so mlajšega izvora. Najstarejši med njimi je „štajariš“, plešejo pa ga v različnih. Veliko skupino tvorijo tudi „potrkani“ plesi. Značilno znanje je, da se v prvem delu udarja z nogo ob tla ali žuga z rokami, v drugem delu pa se pleše dvo ali trokoračna polka. Taki plesi so „ta požugana“, „ta potrkana“, „ta potolčena“ itd.

Od nekdanjih cehovskih plesov je znan „šušarska“, kjer plesalci z gibanjem rok ponazarjajo šivanje, vezanje in zabijanje.

Danes plešejo največ dvokoračno polko „cvajšrit“. Posebna inačica te polke so primorski „dopaši“, ples iz Trente in Kalamajka (Prekmurje, Štajerska). Trokoračna polka se pleše s poskokom ali brez njega. Gorenjska polka s poskokom je „ceperle“ ali „dinga“, dolenska pa „stara polka“.

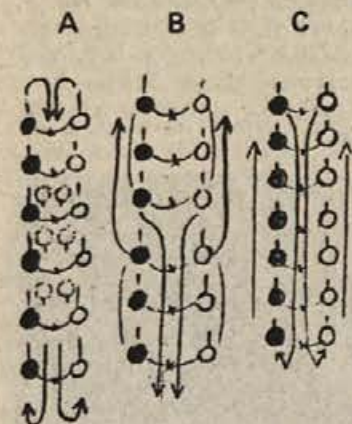
Najbolj pristne so izvirne folklorne skupine, ki plešejo samo ples svojega domačega kraja. Največ izvirnih skupin je v Beli krajini (v Metliki, Črnomlju, Predgradu, Adlešičih, Semiču, Bojancih, Starem trgu, Preloki in Dragatušu), na Gorenjskem (v Predvoru, Predosljah, na Primskovem, v Nemiljah, Bohinjski Bistrici, Kamniški Bistrici in Mojstrani), na Štajerskem (v Cirkovcih in Markovcih), v Prekmurju (v Beltincih) in na Primorskem (v Šentvitski gori).

Folklorna skupina, ki nastane v okviru društva, je reproduktivna. Take skupine plešejo slovenske in druge jugoslovanske plesne. Najbolj znane so: „France Marolt“ in „Tine Rožanc“ v Ljubljani, „Sava“ v Kranju in skupina v Velenju.

Stilizirana folklorna skupina obdeluje tuje ljudske plesne z različnimi priredbami.

Tudi v Novem mestu smo pred kratkim ustanovili reproduktivno folklorno skupino. Prve težave je skupina že premagala, vendar se pozna, da ljudski plesi na Dolenjskem nimajo prave tradicije. Tudi sicer je pokrajina premalo folklorno raziskana, saj razen „Abrahama gredo“ nimamo zapisanega nobenega izvirnega ljudskega plesa. Zavedamo pa se, da tudi z ljudskim plesom in pesmijo ohranjamo narodno bogastvo, privzgammo ljubezen do ljudskega izročila, bogatimo svoje izrazne sposobnosti, hkrati pa se ustvarjalno in temeljito razgibljemo.

A in B: zapisan ljudski ples „koutre šivat“ (Srobotno v Tuhinjski dolini na Gorenjskem)
C: „koutre šivat“ (Kebelj na Pohorju, Štajersko)

„Šušarska“ iz Prekmurja

milka bobnar: film in duhovni obraz sodobnika

Tri desetletja pri filmu: režiser France Štiglic.

Borih 30 let je minilo, odkar smo Slovenci dobili prvi celovečerni umetniški film, ki je tako preprost, iskren, prepričljiv in globok, da mi je vedno žal, zakaj jih nimamo več iz tistih pretresljivih časov. To je film Na svoji zemlji, ki mu je dala literarno osnovo tako močna osebnost, kot je Ciril Kosmač, in filmsko podoba tak naš režiser, kot je France Štiglic. Takrat niso niti najbolj optimistični filmski zanesenjaki računali, da bomo Slovenci v treh desetletjih ustvarili 70 filmov, med katerimi so celo taki, ki jih v enem samem letu vidi več kot 200 tisoč naših ljudi. Nikdar v zgodovini še niso umetnost, šport ali kaka druga dejavnost doživeli take množične odmevnosti.

Moj namen ni, da bi razpravljala, kaj film je: ali je to umetnost (nekateri še dvomijo o tem), ali je to zgolj trgovina, zabava, celo pornografija; kakšne posledice ima kult zvezdnosti...? O tem so veliko pisali umetniki, filozofi, pedagogi, psiholozi in drugi znanstveniki. Resnica je, da so najbolj zagrizeni sovražniki filmske umetnosti spoznali, koliko prostega časa sodobni človek posveča prav filmu. Zanimivo je, da ne gre le za doraščajočo mladino, ki z navdušenjem hlasta po novostih, ampak za vse sloje naših ljudi: od najmanjših, ki bi umrli za „Kekca“, do preprostih kmečkih ženic, ki so prizadeto tarnale, zakaj je morala umreti tako poštena in „fletna“ dekle, kot je bila Meta iz filma Cvetje v jeseni.

Človek je lahko vesel, ko opazuje pri filmski predstavi, ki jo gleda polna dvorana mladih v najbolj nemirnih letih, kako globoko doživljajo, kako so čustveno pretrpeli. V njih je taka duhovna predanost umetniškemu delu, da bi bili v tistem trenutku pripravljeni storiti vse, samo da bi lahko pomagali slepi Katici doživeti lepoto belih lokvanjev, sladkost prebujajoče se ljubezni, prijateljstva in medsebojno pomoč med domačimi (film – Povest o dobrih ljudeh). Pa ne samo to – kako zagrizeno, resno in vneto se mladi gledalci bojujejo v svojih srcih za zmago zavednega študenta Iva, da bi rešil ubogo Židinjco iz žrela nemškega morišča (film – Deveti krog). In če so ti mladi ljudje sposobni doživeti plemenito čustvenost ter globoko predanost napredni ideji, kaj hi zločin, da tega ne gojimo v njih, saj bi se nam lahko bogato poplačalo. Plemenitost, dobrota, poštenost, prizetost, iskrenost, preprostost, skromnost, vse to ne pride samo od sebe. Kako enostavno je poskrbeti za hrano, obleko in stanovanje, kako trda in naporna je pot, preden oblikujemo v človekovem bitju plemenit značaj! Ali kdaj pomislimo, da nam v nekaj dneh en sam iztirjenec uniči dohodek, ki ga je ustvarjalo na stotine delavcev? Smo storili vse, da bi bilo takih uničevalcev manj?

V Novem mestu skrbimo za razcvet tovarn, pri tem pa pozabljamo na kulturo. Kako bi se drugače moglo zgoditi, da pri toliko tisoč metrih novega zidu ni bilo nič zgrajenega za množično kulturno dejavnost. Opravičil ni, ker je račun preveč na dlani (ponašati se z Dolenjsko galerijo ni v skladu z gospodarskim čudežem pri nas).

Kakšno vlogo naj bi imel pri tem film? Lahko bi imel veliko, če bi ga znali primerno izkoristiti. Tudi z njim bi

se dalo marsikaj naučiti. Žal smo se tega dela pri nas lotili bolj ljubiteljsko šele pred kakimi desetimi leti, namesto da bi mu posvečali vso strokovnost in nujnost. Pri ZKPO občine Novo mesto smo na predlog tov. Lojzeta Kastelca, ki je imel veliko razumevanja za posredovanje kvalitetnih filmov mladini, organizirali Svet za filmsko vzgojo, ki skrbi za abonmajske in obvezne filmske predstave za mladino. Pri tem delu izhajamo iz načela, ki ga je prof. Igor Gedrih, znani kritik in dolgoletni filmsko-vzgojni delavec, takole zapisal: „Bistveni namen filmsko-vzgojnega dela je mladega človeka usposobiti, da si pridobi sposobnosti kritičnega presojanja in doživljanja filmske umetnosti (pri čemer postane plaža nezaželeno blago).“ Torej gre za izobrazbo in vzgojo, zato smo organizirali za srednješolce vsako leto po šest abonmajske predstav. V prvih dveh letih smo hoteli spoznati abecedo filmov – to so filmske vrste. Potem smo izbirali filme svetovno znanih ustvarjalcev, kot je Greta Garbo. Ker sta osnovna problema človeške družbe ljubezen in nasilje, smo se odločili za šest filmov, ki so obravnavali ta vprašanja. Lansko leto pa smo hoteli predstaviti mladim novosti v kinematografijah posameznih držav, med njimi celo Japoncev. V letošnjem letu bi radi spoznali novosti v sodobnem filmu, obenem pa posredovali nekaj prereza slovenske filmske ustvarjalnosti v tridesetih letih. V obveznih filmskih predstavah spoznavamo najboljše dosežke jugoslovanskega filma. Žal ta program redno uredimo le na gimnaziji, kjer resno in odgovorno skrbi za filmsko vzgojo prof. Horvatova, in na ekonomski ter administrativni šoli. Na drugih srednjih šolah nam to uspeva le delno; podobno je tudi na osnovnih šolah razen na grmški šoli, kjer mladim utira radovedno pot v filmski svet z resnim posluhom in strokovno sposobnostjo tov. Kocovanova. Vzroki so jasni: enostavno ni ljudi, ki bi bili pripravljeni požrtvovalno sodelovati na tem področju, saj je v Novem mestu več šol, iz katerih ni bilo nikogar na sejo odbora za filmsko vzgojo, kjer smo sestavljali program za leto 1975/76. Prosvetni delavci so danes preobremenjeni in komaj zmorejo redno delo, zato je težko realizirati tudi dober program.

Kaj bi bilo potrebno storiti, da bi bil uspeh pri tem delu večji. Najprej bi morali dobiti strokovnjaka za filmsko vzgojo, ki bi bil zaposlen na Zavodu za kulturno dejavnost Novo mesto. Ta bi tesno sodeloval z vodstvi šol ter Zavodom za šolstvo – organizacijska enota Novo mesto. Poleg tega bi se morale vključiti v to delo tudi politične organizacije in vse organizacije združenega dela. Naloga JLA in ZB Novo mesto bi bila, da bi poskrbeli za partizanske filme in jih predvajali predvsem mladini. Občinski sindikalni svet bi moral poskrbeti za filmsko vzgojo v podjetjih in ustanovah. Mladinska organizacija bi se morala potegovati za poučno-vzgojne filme in jih predvajati tudi v vaseh.

Za zaključek ne bi navajala blestečih besed in vzvišenih parol, ker se mi že od nekdaj upirajo. Zelo narobe bi me razumel tudi tisti, kdor bi mislil, da prisegam na vse, kar je na filmskem platnu. Kakšen vpliv pa ima film na doraščajočo osebnost, dokazujejo citati, ki jih bom navadila iz šolskih in domačih nalog naših učencev:

1. „Filma Bratje Karamazovi ne bi razumela, če ne bi prebrala literature, ki smo jo dobili (filmski list). Poiskala bom knjigo in jo prebrala, naj bo še tako debela, ker me strašno zanima, kakšna družina je bila to, kjer so zrasli tako različni bratje, kot so Mitja, Ivan in Aljoša.“ (Učenka 3. letnika, naslov naloge: Film – roman)

2. „Filmov z golimi telesi ne maram, ker sem se jih naveličal, saj so vsi enaki in nimajo vsebine. Raje imam zgodovinske filme, o katerih se lahko veliko pogovarjam. V ljubezenskih filmih cenim čustvenost.“ (Učenec 2. letnika, naslov naloge: Razmišljanje ob filmu Ljubezenska zgodba)

3. „Če ne bi gledal vojnih filmov, si sploh ne bi znal predstavljati naših partizanov in njihovih borb za svobodo. Mislim, da bi šel tudi jaz v partizane, če bi bilo potrebno. Ne bom zapustil domovine.“ (Učenec 1. letnika, naslov naloge: Kritika filma Učička republika)

Novomeške dijakinje med predstavo filma „Povest o dobrih ljudeh“.

bogo komelj: znanstvenica dr. zora karaman

V vrsto pomembnih znanstvenikov, ki so svoje prvo znanje prejeli na novomeški gimnaziji, se je uvrstila Novomeščanka dr. Zora Karaman. Ker se bliža 8. marec, naj ta sestavek v Dolenjskih razgledih pokaže, da je žena popolnoma enakopravna možu in da lahko s svojim delom doseže vrhunske uspehe tudi v znanosti.

Pokojna univerzitetna profesorica dr. Zora Karaman je bila hči znanega Novomeščana Valesa, ki si je ustvaril svoj dom v Koštalovi ulici. Rod Valesovih izvira iz vinorodne Vipavske, iz vasi Gaberje. Oče Zore Valesove je bil uradnik in službena pot ga je vodila v razne kraje. V Bujah v Istri se mu je 15. aprila 1907 rodila hči Zora. Ljudsko šolo je delno še obiskovala v Istri, nato pa v Trstu, dokler se ni družina zaradi prve svetovne vojne preselila v Novo mesto.

Vales je bil v Novem mestu nadzornik dolenjskih prog in se je zelo udeleževal življenja v naprednih društvih, predvsem pa se je posvetil razvoju čebelarstva na Dolenjskem. Dolga leta je bil predsednik društva čebelarjev in je vodil opazovalnico za čebele ter sodeloval s prispevki v Slovenskem čebelarju. Imel je hčerki Zoro in Nado. Zora je obiskovala novomeško gimnazijo od prvega do osmega razreda ter maturirala v juniju 1928 in takoj nadaljevala študij biologije na ljubljanski univerzi. Tam je 1932 diplomirala. Po diplomi je morala čakati na službo dve leti, in ko jo je 1934 dobila, je morala oditi na žensko gimnazijo v Skopje, ker v ožji domovini ni bilo prostega mesta. Leta 1936 je bila premeščena v Bitolo, a se je kmalu vrnila v Skopje in v njem ostala do začetka vojne. Leta 1935 se je poročila z znamenitim zoologom dr. Stankom Karamanom. Imela sta tri otroke: Mladena, Gordana in Biljano. Leta 1936 je opravila profesorski izpit v Ljubljani. Ko je okupator zasedel Skopje, jo je pregnal in vojno je preživela v Kragujevcu in Smederevu. Po osvoboditvi se je zaposlila v Splitu na klasični gimnaziji, a po petih letih je 1950 postala v Dubrovniku kustos v muzeju, kjer je obnovila zoološki oddelek. Ker je bila 1953 izvoljena za docenta za predmet gozdarske entomologije na poljedelsko-gozdarski fakulteti skopske univerze, se je za stalno preselila v Skopje in tam ostala do smrti. 14. decembra 1955 je promovirala na ljubljanski univerzi z disertacijo Bythinini (Coleoptera) s stališča sistematike, zoogeografije in filogenije. Leta 1959 je postala izredna, a 1964 redna profesorica.

Za znanstveno pot Zore Karamanove gre zasluga tudi odličnemu pedagogu prof. inž. Ivo Zobcu, ki jo je kot njen novomeški profesor prvi navdušil za biologijo.

Že kot dijakinja v Novem mestu je sodelovala v vseh takratnih naprednih dijaških društvih. Spoznala je vzgojnost in pomembnost dela z mladimi in zato je povsod, kjer je službovala, organizirala krožke mladih biologov. Predavala je tudi izven gimnazije v mestu in na podeželju in širila zanimanje za biološko znanost. Za to svoje delo je prejela več pismenih in drugih zahval.

Kot univerzitetni učitelj je ustanovila entomološke zbirke: sistematsko zbirko insektov, zbirko škodljivih insektov v poljedelstvu in gozdarstvu, laboratorij za zaščito rastlin. Predavala je na več tečajih iz splošne in aplikativne entomologije, zaščite rastlin in o čebelarstvu za študente agronomije in gozdarstva. Organizirala in vodila je podiplomski študij ter uvajala mlade kadre v znanstveno raziskovalno delo ter bila mentor mnogim doktorjem znanosti.

Z znanstvenim delom se je začela baviti takoj ob prihodu v Skopje 1932. Iz šole je šla v muzej in tam preseдела za mikroskopom ves prosti čas. Predvsem se je posvetila insektom in entomologiji. V razdobju svojega študentskega znanstvenega dela je objavila 67 znanstvenih del v domačih revijah in v raznih jezikih v tujih revijah. V tisku so še tri dela, a nedokončane bodo vse raziskave, ki jih je že začela. Zadnja leta je začela sistematično proučevati čebele in se pripravljala k pisanju knjige o čebelah, nastanku, njenih vrstah in značaju ter o medu. Pri raziskovanju insektov se ni omejila le na Makedonijo, ampak je zajela vso Evropo, Kavkaz, Bližnji vzhod, Prednjo Azijo in Afriko, a največja ljubezen in skrb je veljala domači zemlji. Rezultat teh raziskav je bila ugotovitev 14 novih rodov, 8 podrodov, 108 novih vrst in 15 podvrst insektov iz 10 grup. Natančno naštevaje ne sodi v Dolenjske razglede, ampak je to stvar znanstvenega tiska.

Dr. Karamanova je sodelovala s približno 130 znanstvenimi ustanovami in s prav toliko znanstvenimi delavci doma in na tujem. Za svoj izredni znanstveni delež je bila nagrajena z oktobrsko nagrado za znanstvena dela SR Makedonije. Aktivno je sodelovala v mnogih znanstvenih in strokovnih republiških in fakultetnih komisijah. Na raznih mednarodnih kongresih in simpozijih iz entomologije, speleologije in zaščite rastlin je predavala. Bila je članica številnih združenj (Mednarodno entomološko društvo, Entomološko društvo v Mulhouse itd.), sveta Prirodoslovnega muzeja v Skopju, Komisije za zaščito narave, predsednica Sveta za ribogojstvo, zooloških vrtov, Biološkega društva SR Makedonije, Društva za zaščito rastlin SR Makedonije, Čebelarskega društva SR Makedonije, članica upravnega odbora Entomološkega društva Jugoslavije, Speleološkega društva Jugoslavije itd.

Njena nepričakovana smrt je preprečila mnogo načrtov in zamisli. Vse njeno že objavljeno delo pa dokazuje, da je bila žena z izredno delovno energijo, pridnostjo in ljubeznijo do dela. Umrla je nenadno, a s smrtjo ji je bila prihranjena bolezen, trpljenje, zavest brezmočnosti in odmiranja. 9. decembra je prišla s sinom z avionom v Ljubljano, a v torek, 10. decembra 1974, je bila že mrtva. Konec novembra se je slabše počutila in je mislila, da je to zaradi velikega naprezanja pri organiziranju simpozija v Oteševu. Sinova sta mrtvo mater prepeljala v Skopje.

Makedonski narod se je dobro zavedal, kaj je zgubil s smrtjo slovenske znanstvenice. V petek, 13. decembra, je bila izpostavljena v univerzitetni avli. Ta dan ni bilo predavanj. Njeni študentje, katerim je še prejšnji teden predavala, niso prepustili častne straže ob krsti od 7. do 10. ure nikomur, ker je bil to čas njenih predavanj. Po tem času pa so se do 13. ure vrstili profesorji in študentje. Govoril je dekan fakultete in nato so jo z avtofurgonom, kateremu so sledili avtobusi in avtomobili, polni študentov, profesorjev in drugih, peljali po isti poti, ki jo je vsak dan prehodila od doma do univerze. Pred njenim domom se je sprevod ustavil in s tem počastil njen spomin in nato je odšla kolona na oddaljeno skopsko pokopališče. Tam so si sledili govori in njen grob poleg njene ga moža dr. Stanka Karamana so zasuli s cvetjem.

Pokojna znanstvenica je redno prihajala v svoje Novo mesto obiskovat starše, ki počivajo sedaj na novomeškem pokopališču. Udeleževala se je obletnic mature in objavljena slika jo kaže v krogu živečih sošolcev ob 45-letnici mature, ki so jo praznovali v septembru 1973. Novomeški študijski knjižnici pa je darovala svoje separete iz domačih in tujih revij in s tem pomagala knjižnici, ki zbira vsa tiskana dela avtorjev, ki so v kakršnikoli zvezi z Dolenjsko. V izraz hvaležnosti za njen velikodušni dar sem skušal v skopih in nestrokovnih besedah pokazati njen veliki lik bralcem Dolenjskega lista.

Nekdanji sošolci ob 45-letnici mature (od leve): Rudolf Hlede, Feliks Mejak, Leon Korošec, dr. Julij Saje, Ivan Zika, Jože Rabič, dr. Zora Vales – Karaman, admiral Janez Tomšič, razrednik prof. inž. Ivo Zobec, Karel Kronagger, Marija Ravnikar, Ignac Škoda, Marjan Mrvar, Franc Matoh in Jule Lavrič.

